

ההפיכה התאגידית

הנחיות חדשות של המועצה להשכלה גבוהה צפויות להעביר את השליטה במכללות האקדמיות לידי קומץ של אנשי עסקים. הזיקה שלהם להשכלה מקרית לחלוטין

יובל דוור

יובל דוור

... מסמך הנחיות ביורוקרטי ויבשושי, שהועבר למכללות האקדמיות בפברואר השנה, חושף את האופן שבו המועצה להשכלה גבוהה (מ"ג) תופסת את רוב המוסדות להשכלה גבוהה בישראל: כעסק תאגידי. על פי המסמך, על המכללות האקדמיות לשתנות בתוך שנתיים את תקנוני הניהול שלהן ולהעביר, הלכה למעשה, את השליטה בהן מאנשי האקדמיה לקבוצה זעירה של אנשי ציבור – כדרך כלל אנשי עסקים – שהקשר בינם ובין אקדמיה, חינוך או הוראה מקרי לחלוטין. שינוי זה, מבהיר המסמך, הופך לתנאי יסודי להכרה במורסד כמוסד להשכלה גבוהה, וזאת, לכאורה, בניגוד לסעיף 15 לחוק המועצה להשכלה גבוהה שלפיו "מוסד מוכר הוא בן חורין לכלכל ענייניו האקדמיים והמינהליים, במסגרת תקציבו, כטוב בעיניו... לרבות מינוי רשויות המוסד". המסמך המדובר, שכותרתו "הנחיות תאגידיות למוסדות להשכלה גבוהה שאינם אוניברסיטאות", מופנה אך ורק למכללות, נקודה שעוד אעמוד עליה בהמשך. כדי להבין עד כמה הוא רדיקלי יש להכיר את שלוש הדמויות המרכזיות שעומדות בראש כל מכללה: נשיא, רקטור (המכונה לעתים "סגן נשיא לעניינים אקדמיים") ומנכ"ל (המכונה לעתים "סגן נשיא לעניינים מינהליים"). שלוש בעלי התפקידים האלה אחראים על הניהול השוטף, האקדמי והמינהלי של המוסד. לפיכך, השאלה מי הגוף שבחר אותם, וקובע את הקריטריונים שעל פיהם הם נבחרים, היא שאלה מרכזית בחייה של כל מכללה.

במוסד אינה קיימת וגם לא יכולה להתקיים, מכריעים בסופו של דבר מי יהיה הנשיא שלו. וזו, למרבה הצער, בדיחה עצובה. מה בנוגע לרקטור, מספר שתיים בהיררכיה, שאחראי יחד עם הנשיא על הניהול האקדמי של המוסד – איך הוא נבחר? עד כה המינוי שלו כלל לא עבר תחת ידיהם של חברי הדירקטוריון או חבר הנאמנים, והוא נבחר על ידי הנשיא ובאישור מועצת הסגל. גם ההחלטה למנות מנכ"ל היתה ביד הנשיא וטעונה אישור של הדירקטוריון. התוצאה של המבנה הדואלי הזה היא מתח מובנה ותמידי: מצד אחד אנשי ציבור ואנשי עסקים, ומצד שני אנשי אקדמיה. שני הצדדים נדרשו לחיות זה עם השיגעונות של זה, בניסיון להציע את המוסד קדימה. אלא שעל פי ההנחיות החדשות של המ"ג, בהובלת שר החינוך היוצא, נפתלי בנט, שיווי המשקל העדין הזה נגמר: הסגל האקדמי נורק מתהליך בחירת הדמויות שעומדות בראשו, וכת, כדי למנות נשיא, אין צורך באישורו. קולו יישמע רק במסגרת חברותו בדירקטוריון ובחבר הנאמנים, גופים שהמ"ג קבעה שאנשי האקדמיה חייבים להימצא בהם בעמדת מיעוט תמידי: לכל היותר 20% מכלל החברים. בכל הקשור לרקטור, המסמך קובע כי הוא "ימונה בידי הוועד המנהל לפי הצעת הנשיא ובהיוועצות עם המועצה האקדמית". הנשיא "מזיע" והמועצה האקדמית "מזיעצת". גם המנכ"ל, קובע המסמך, ימונה "בידי הוועד המנהל בהסכמת הנשיא".

באופן פרדוקסלי, טענות הסטודנטים שלפיהן המכללות מתנהלות כחנות מכולת שדואגת רק להכנסותיה על חשבונם, יקבלו כעת רוח גבית מהמועצה להשכלה גבוהה

אותו ועד מנהל או דירקטוריון הופך כעת למוסד העליון של המכללות האקדמיות. דירקטוריון מונה על פי רוב 7-15 אנשים, רובם אנשי עסקים, ומיעוטם, כאמור עד 20%, הם אנשי סגל אקדמי. בחלק מהמכללות הדירקטורים מקבלים שכר, ובחלק אחר הם עושים זאת בהתנדבות. על פי רוב הדירקטורים הם רואי חשבון, עורכי דין, אנשי כספים ופקידים בדרג בינוני בארגונים שונים. הם מתכנסים לישיבה בערך אחת לחודשיים. הקשר של אנשי הדירקטוריון למערכת ההשכלה הגבוהה הוא במקרים רבים מקרי. עמיתים במוסדות להשכלה גבוהים אחרים מספרים שלא רק שאנשי הדירקטוריון אינם מבינים את המשימה האקדמית, אלא שחלקם ממש עוינים אותה ואת אלה שוו עבודתם. עבורם, אקדמיה היא עסק שצריך להתנהל, לצורך העניין, כמו מפעל נקניקיות. עולם המושגים שלהם שקוע בבינונס: לקר חות, מוצרים, שווי שוק, שורה תחתונה. באופן פרדוקסלי, טענות הסטודנטים שלפיהן מכללות מתנהלות כחנות מכולת שדואגת רק להכנסותיה על חשבונם יקבלו כעת רוח גבית מהרגל לטור שמעביר הלכה למעשה את השליטה ברוב המוחץ של המוסדות להשכלה גבוהה בישראל לידי אנשים שאין להם מושג בעולם התוכן שעליו

הם מופקדים. זהו יישום מדהים של אידיאולוגיה ניאורליברלית, שקובעת שהאנשים שצריכים להחזיק במושכות – ללא קשר לאופי העגלה – הם אנשים שמתעניינים רק בדבר אחד: כסף. הטיעון הנגדי קובע שבכל המוסדות להשכלה גבוהה הסגל האקדמי דואג רק לעצמו ולתנאיו ולכן עדיף שאנשי עסקים יהיו אלו שידאגו לרמה האקדמית. זה אפילו לא מצחיק, כי חברי הדירקטוריון לא מסכנים את כספם האישי אלא את כספה של המדינה או של הסטודנטים. אם הם ייכשלו, הם ייאנחו ויאמרו "מילא, לפחות ניסנו", ויעברו לדין רקטוריון האג, בעוד שהסגל האקדמי והמינהלי יאבד את פרנסתו והסטודנטים יסבלו מהידרדרות נוספת באיכות המוסד שבו הם לומדים. האם הדרישה של המ"ג תשפיע על מיעוט הסטודנטים בדיק להפך רוב הסטודנטים בישראל לומדים במכללות. לשם המחשה, בשנת הלימודים תשע"ח למדו על פי ההערכות כ-74 אלף סטודנטים לתואר ראשון באוניברסיטאות, לעומת 90 אלף סטודנטים במכללות האקדמיות (כ-56 אלף במכללות המתוקצבות וכ-35 אלף במכללות שאינן מתוקצבות). כאמור, המסמך הזה מיועד אך ורק למכללות. מה בנוגע לאוניברסיטאות? ובכן, מסמך ההנחיות שמיועד להן, המכונה "מסמך גרוסמן", קובע שאוניברסיטאות הרקטור "ייבחר על ידי הסגל נאט... וזאת בהמלצת ועדת חיפוש שתורכב משבעה חברים (שישה ייבחרו על ידי הסגל מבין חבריו) יעמוד הנשיא". כלומר, באוניברסיטאות עניינים אקדמיים מנוהלים על ידי אנשי אקדמיה שנבחרים על ידי הסגל האקדמי, בעוד שבמכללות הכוח עובר לידי אנשי העסקים. האם זה אומר שעדיף ללמוד באוניברסיטאות? לא בהכרח. המשימה של האוניברסיטאות נמצאת בשמן: "אוניברסיטאות מחקר". המשימה של המכללות, לעומת זאת, היא לעסוק בעיקר בהוראה והכשרה של סטודנטים לשוק העבודה. אלא שבעת אותם סטודנטים הופכים, בחסות המ"ג, למורסר מסחרי שיש לייצר על פי שיקול הדעת, הסטנדרטים ותפיסת העולם של אנשים שחלקם עמדו מול סטודנטים או בכנסו לכיתה כאשר למדו לתואר הראשון שלהם לפני יותר מ-40 שנה. האופן שבו המסמך מרעיף את מערכות היחסים בתוך המכללות מוכר לי באופן אישי. בימים אלה מתרחשת במכללה למינהל מלחמת עולם בין הנשיא לבין המנכ"ל. הדירקטוריון, שעומד לצד המנכ"ל, מבקש להדיח את הנשיא. עד כאן, זה לא מאוד מעניין – מלחמות מהסוג הזה כבר התרחשו בכמעט כל המוסדות להשכלה גבוהה בישראל. אבל זמן קצר לפני ששלחתי את הטקסט ל"מוסף הארץ" קיבלתי זימון לישיבת חבר נאמנים, שסייעף 9 על סדר היום שלה הוא "העברת הנשיא מכהונתו". סעיף 11 הוא כבר "גיבוש הצעה לשינוי התקנון על פי הנחיות התאגידיות של המ"ג". הנה כי כן, בעידוד המ"ג מתרחשת בתוך המכללה למינהל הפיכה: הדירקטוריון מבקש להדיח נשיא מכהן, לשנות את התקנון ואז למנות נשיא מטעמו בשעה שהסגל האקדמי לא יוכל לעשות דבר; המקום יוחל לתאגיד ורק אחר כך כמוסד חינוכי. ומה בנוגע לסעיף 15 בחוק המ"ג, זה שקובע שמוסד מוכר חופשי להחליט כיצד הוא בוחר את רשויות המוסד שלו? נדמה שעל מנת להיחלץ מהבעיה המ"ג פונה לסעיף אחר בחוק (סעיף 9)

חֲמֻנְיָה

מביאליק ועד מנדלי מוכר ספרים, כולם התעקשו לבחור את שמו של הפרח הצהוב

הצמח לעקוב אחרי השמש – וכינו אותה "אחות השמש". עם זאת, אין ספק שמדובר בצמח אחר, שכן מקור החמנייה באמריקה, והצמח נודע באזורנו רק אחרי גילוי היבשת. אל מאגר השמות הצפוף הצטרפו ב-1912 שני כינויים נוספים: זְהָרָה וְחֲמֻנָה. החקלאי הפ־ תחיתקואי שמואל כהן ליפשיץ השתמש בש־ ניהם בספרו "גידול ירקות בארץ־ישראל: הלכות למעשה" שפירסם בשנה זו. בהמשך אותה שנה זכה הצמח בשם נוסף, שְׁמֻשֻׁנָה, כאשר י. גמן תירגם את ספר "האדמה החדשה" של וויליאם סמנר הרווארד ("הקטר של שְׁמֻנָה דורש לא פחות מן 15,000 טונות מים"). השנים הבאות המשיכו לזמן שמות שונים ומשונים לצמח הצהוב. ב-1917 הוואולוג ישראל אהרוני העדיף את השם "פרח השמש", בספרו "שמות צמחי ארץ־ישראל שנתחדשו או נתב־ ררו". מנדלי מוכר ספרים, ממקום מור־ שבו באודסה, בחר במילה חמנית עבור "מספר הויכרונות" שפירסם באותה שנה, ואילו שכנו ביאליק, שכ־ בר המציא לצמח שם, הוסיף לו ב-1919 את השם חמוֹן, כשפירסם את הסיפור "ספיח". המסכת הגיעה לסיומה ב-1922, או הת־ פרסם בכתב העת החקלאי "השדה" מאמר קצר על גי־ דול הצמח, פרי עטו של חקלאי בשם יוסף גורשטל. הכותרת: חֲמֻנְיָה. כפי שהסביר מאמר נוסף שהתפרסם בכתב העת כמה חודשים לאחר מכן, 1922 היתה שנת מפנה בגידול החמניות בארץ ישראל. "עד השנה האחרונה היתה החמנייה חיוזון נדיר בארצנו", כתב אלחנן זוסמן, חקלאי מבאר יעקב. "רק לעתים רחוקות אפשר היה לפגשה בתור צמח־קישוט בגן הירקות". על פי זוסמן, "לפני שבע־שמונה שנים חלו חילופי־גברא במושבה באר טוביה. במקום שלושה איכרים מהמתיישבים הראשונים, שמכרו את אדמתם למשרד הארצי־ישראלי ועזו בו את הארץ, באו שלושה אחרים, יהודים מאוקראינה. הם הביאו איתם הרבה מיני זר־ עים הנהוגים בארצם: שיפון, כוסמת, דוחן, חמניות וכו'". החילוף שתיאר זוסמן הוא למעשה המע־ בר בין העלייה הראשונה לעלייה השנייה. בני העלייה השנייה כבר כינו את הצמח חמ־ נייה, וזה השם שדבק בו ובפרחיו הצהובים עד היום.

●●● נראה כי חֲמֻנְיָה הופיעה לראשונה בעבר־ רית בגיליון דצמבר 1897 של כתב העת "האיכר העברי". העורך, האגרונום מנשה מאירוביץ מראשון לציון, כתב כי "אצל אח־ דים מאיכרינו אפשר לפגוש בגינותיהם ש־ כיב ביתם את הצמח היפה הזה בפרחיו הצהובים, וכנראה יוכל הצמח הזה להביא פרי ברכה באקלים שלנו". אך מאירוביץ לא כינה את הצמח בשמו המוכר לנו כיום, אלא בשם אחר: "עובד השמש" – תרגום של אחד מכ־ נוייו בערבית, עֶבֶאד א־שֶׁמֶס. הוא הסביר שה־ צמח נקרא כך כי "כידוע יסב פניו תמיד לעומת השמש". שנים ספורות לאחר מכן, ב-1904, טייל נחום סוקולוב בבלגיה ופירסם את רשמיו בעיתון "הצפירה", שאותו ערך בוורשה. סוקר־ לוב לא הכיר את השם המתורגם שאימצו חק־ לאי ארץ ישראל לחמנייה, ולכן חידש עבורה שם משלו: "הנוף... עם הכתים שפלי הקומה וה־ גגות הקטנים אשר בהם צומח השְׁמֻשִׁי (פרח־הש־ מש) גבוה כבית". השם חֲמֻנְיָה הופיע שנה אחר כך, וכנראה לראשונה, בחוברת ל־ לדים שפירסמה "חברת מפיצי השכלה" בסנט פטרבורג. המילה נגזרה מן הסתם מהמילה חֲמָה, אך נראה שהיא קשורה גם למילה המקראית חֲמֹן – חפץ ששימש לפו־ לחן אלילי קדום. ב-1909 פירסם חיים נחמן ביאליק את ספ־ רו "מאחורי הגדר". ביאליק, שחי באותם ימים באודסה, ככל הנראה לא הכיר את שלל הש־ מות שכבר הוצמדו לצמח, ולכן העניק לו שם משלו: שְׁמֻשֻׁנְיָה או שְׁמֻשֻׁנָה: "מבין האצב־ עות מבצבצים ונשפכים ארצה ורעוני פול וע־ דשים ושמשוניות". בולמוס השמות לא נפסק גם שנה אחר כך, או פירסם המורה איסר יוסף איינהורן מבית הספר החקלאי מקוה ישראל את הספר "תורת עבודת האדמה". הוא כינה את הצמח "אחות השמש". ככל הנראה, מי שיעץ לו להשתמש בשם זה היה אליעזר בן־יהודה, שאיתר אותו בשני ספרים עתיקים: אנציקלופדיה "שערי שמים" של הרב גרשון בן שלמה (שפורסמה כנראה בדרום צרפת בסוף המאה ה-13); ו"מגן אבות" של הרב שמעון בן צמח דוראן (שפור־ סם באלג'יריה בראשית המאה ה-15). שני הספרים הדגישו את ההליוטרופיות – נטיית

שקובע ש"המועצה רשאית להכיר במוסד פלוני כמוסד להשכלה גבוהה על יסוד כללים שנקבעו על ידיה להכרה במוסדות להשכלה גבוהה". מהר־ גע שהמל"ג קבעה שהשינוי התקנוני הנדרש הוא תנאי מקדים להכרה במוסד, היא מדלגת, לכאורה, על החופש האקדמי שניתן למוסדות. שח־מט. השינוי שהמל"ג מבקשת לכפות על המכללות הופך לדרקוני במיוחד כאשר מדובר במכללות שאינן מתוקצבות. בעוד שהמכללות המתוקצבות מקבלות כסף מאוצר המדינה ולכן המדינה, באמ־ צעות המל"ג, יכולה לומר להן "אתן לוקחות ממני כסף? הנה התנאים!" במקרה של המכללות הלא מתוקצבות, הן לא נהנות מתקציב המדינה, ולמ־ רות זאת המל"ג משייתה עליהן כללים ניהוליים ואקדמיים זהים. מה שמפנה את תשומת הלב לשיקול הדעת של המל"ג. מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל סובלת מכשל שוק מתמשך. בעוד שבשנות ה-90 היו ביש־ ראל שבעה מוסדות להשכלה גבוהה, כיום פועלים בה 41 מוסדות שכולו (לא כולל 21 מכללות אקד־ מיות לחינוך) – קפיצה של 600% בתוך כ-30 שנה.

על פי ההנחיות החדשות, הסגל האקדמי נזרק מתהליך בחירת הדמויות שעומדות בראשו – הנשיא, הרקטור והמנכ"ל

ליונק במספר המוסדות היו יתרונות רבים למשק הישראלי. עובדים משכילים טובים לכל־ כלה ומשפרים את הסיכוי האישי שלהם לקבל שכר גבוה. ואולם, הפתיחה הבלתי־מבוקרת של מוסדות חדשים, שנעשתה בעידוד המל"ג, הובי־ לה למשבר עמוק במערכת ההשכלה הגבוהה. כיוון שמספר הסטודנטים הפוטנציאלי לא גדל – ובחלק מהשנותונים אף ירד – המאבק בין המור־ סדות על כל סטודנט הפך לקיצוני. התוצאה היא ירידה תלולה ברמה האקדמית, בדיוק בשעה שכל המוסדות האקדמיים בישראל החלו לקבל מועמ־ דים המצוידים בנתונים שבעבר לא היו מאפשרים להם לחצות את סף הדלת. אבל גם הורדת הרף לא הקלה על המצוקה ומוסדות רבים נקלעו למ־ שבר כלכלי עמוק שחייב אותם לסגור חוגים, לה־ גדיל את מספר הסטודנטים בכיתות, לקצץ בהשקעה בתשתיות פיזיות, לפטר עוזרי הוראה ולחתוך בשכר המרצים. בתנאים האלו, המאבק על הרמה האקדמית הפך לאחד המאבקים המרכ־ ייים שעד כה התנהלו מאחורי הקלעים. הנחית המל"ג חורצת את גורל המאבק: מעתה הכסף ידבר, הנשיא, הרקטור והמנכ"ל ימונו על ידי אנשי עסקים, יהיו חייבים להם דין וחשבון ואם לא יעשו זאת, יפוטרו. זו מכה אנושה לכל מי שסבור שאקדמיה היא בראש ובראשונה פרויקט חינוכי שמטרתו הקניית השכלה רחבה, רלוונטית ועדכנית. ובאופן מדהים, מי שאוחז במחבט הוא הגוף שאחראי על הרמה האקדמית ושכל המערכת כפופה למרותו: המועצה להשכלה גבוהה.

למל"ג הופנו שורה של שאלות הקשורות בתקנות החדשות. דובר המל"ג מסר שאין בכוונתו להגיב.

Oksana Shevchenko / Shutterstock.com